

ה א ק ד מ י ה ל ל ש ו ן ה ע ב ר י ת

לְשׁוֹנֵנוּ

כתב עת לחקר הלשון העברית והתחומים הסמוכים לה

כרך שמונים וארבעה
תשפ"ב

ירושלים תשפ"ב

תוכן העניינים

7	פתח דבר
13	אהרן ממזן
17	חיים באר
	מאמרים
	ורד נעם
	לשון חכמים במגילות ים המלח: זיהוי חדש של מונח
21	הלכתי
37	היש שב"ח בתורת השומרונים?
	משה פלורנטיין
	שטפן שורש,
	אלינה טרשין
	ופרנק וייגלט
	השימוש בתרגומים הארמיים והערביים של החומש
50	השומרוני בלקסיקוגרפיה של העברית השומרונית
60	כתב יד קיימברידג' למשנה: מסורת ומסירה
76	הדיבור הישיר בלשון המשנה
93	השימוש בצורת הנקבה להבעת הסתמי בלשון חז"ל
	אלכסיי (אליהו)
105	מה בין "שיויו" ל"שיואו"?
	יודיצקי
	אליצור א' בראשר
110	סיגל
	"כלשהו": בין לשון חז"ל לעברית החדשה
	עיוני שיח ותחביר בטיעוני קל וחומר בשיחות המשא
144	ומתן ההלכתי במשנה ובתוספתא
158	חילופי "בתוך" ו"לתוך" בלשון חז"ל
	דורון יעקב
	מעמד היוונית והרומית בארץ ישראל: עדות המילים
179	השאלות בלשון חכמים
	נורית שובל-דודאי
	תיקוני הסופר בכתב יד קאופמן למשנה: עיון בארבע
216	דוגמאות של טעויות מחמת הדומות שתוקנו בידי הסופר
	שמחה גרשון בורר
	מהדורת המשנה לפי כ"י קאופמן: השלמת הטקסט –
227	שיקולי עריכה
	אורי הולצמן

240	הערות ללשון התוספתא	שמא יהודה פרידמן
253	ייחודי תצורה בספרי זוטא במדבר	אורי מור
	כיצד השפיעו הבדלי דיאלקט על פרשנות המקורות	עמנואל מסטיי
269	הארץ-ישראלים בתלמוד הבבלי: שני עיונים	
	"להבין משל ומליצה": על שני לשונות קשים מן	אריאל שוה
292	המדרש וגלגוליהם	
	ממילונם של פייטני ארץ ישראל הקדומים: שני	שולמית אליצור
315	שורשים והרחבותיהם הסמנטיות	
330	מנחם בן סרוק ולשון חז"ל	אהרן ממן
353	צורן סיומת הרבים בלשון חז"ל על פי כתבי יד קראיים	עפרה תירוש-בקר
363	"לחם נקודים" לר' יעקב עמדין על מסכת אבות	חיים א' כהן
378	ניקוד המשנה במהדורות "משניות קהתי"	יהונתן וורמסר
	עברית מקראית בלבוש אשכנזי: לשונן של מובאות	מור שמש
392	המקרא במסורת קריאת המשנה באשכנז	
	צורות ההקשר וההפסק בדפוסים המנוקדים הראשונים	אריאל גבאי
	של המשנה: בין כתבי היד למסורות הקריאה של	
409	הספרדים	
	מסורת תימן בלשון המשנה בדור האחרון: מתורה	אדם בן-נון
428	שבעל פה לתורה שבכתב	
450	שקיעי צורות לשון חכמים בערבית של יהודי המערב	יוסף תדגי
		ביקורות
478	פירוש רץ מדעי לתלמוד – כיצד?	ישי רוזן-צבי
VII		תקצירים באנגלית

כתובות המחברים המשתתפים בחוברת זו:

- פרופ' (אמריטה) שולמית אליצור, החוג לספרות עברית, האוניברסיטה העברית בירושלים
shulamit.elizur@mail.huji.ac.il
- הסופר פרופ' (אמריטוס) חיים באר, המחלקה לספרות עברית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
haimbeer@hotmail.com
- ד"ר שמחה גרשון בורר, התכנית ללימודי מדע והלכה, המחלקה להיסטוריה כללית, אוניברסיטת בר-אילן
sgbmzm@gmail.com
- ד"ר אדם בן-נון, מכללת אורות ישראל קמפוס רחובות וקמפוס אלקנה; האקדמיה ללשון העברית
adamb@hebrew-academy.org.il
- פרופ' אליצור א' בריאשר סיגל, החוג ללשון העברית והמרכז לשפה לוגיקה וקוגניציה LLCC, האוניברסיטה העברית בירושלים • ebas@mscc.huji.ac.il
- ד"ר אריאל גבאי, מכללת אורות ישראל, קמפוס רחובות • ariel.gabbay@mail.huji.ac.il
- מר אורי הולצמן, האקדמיה ללשון העברית, ירושלים • uri@hebrew-academy.org.il
- פרופ' יהודית הנשקה, המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות, אוניברסיטת בר-אילן
henshke@gmail.com
- ד"ר יהונתן וורמסר, החוג ללשון עברית, מכללת אפרתה, ירושלים; החוג ללשון עברית, המכללה האקדמית גורדון, חיפה • yowormser@gmail.com
- ד"ר פרנק וייגלט, Centrum für Nah- und Mittelost-Studien, Philipps-Universität Marburg
frank.weigelt@uni-marburg.de
- ד"ר אלינה טרשין, החוג ללשון העברית, האוניברסיטה העברית בירושלים • alina.tarshina@gmail.com
- ד"ר אלכסיי (אליהו) ויריזקי, האקדמיה ללשון העברית, ירושלים • yudickya@hebrew-academy.org.il
- ד"ר דורון יעקב, החוג ללשון עברית, המכללה האקדמית הרצוג; האקדמיה ללשון העברית, ירושלים
dorony@hebrew-academy.org.il
- פרופ' חיים א' כהן, החוג ללשון העברית ולבלשנות שמית, אוניברסיטת תל-אביב; האקדמיה ללשון העברית, ירושלים • cohence@gmail.com
- ד"ר אורי מור, המחלקה ללשון העברית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב • uriozmor@hotmail.com
- פרופ' אהרן ממן, החוג ללשון העברית, האוניברסיטה העברית בירושלים; האקדמיה ללשון העברית, ירושלים • aharonm@hebrew-academy.org.il
- ד"ר עמנואל מסטיי, החוג ללשון העברית ולבלשנות שמית, אוניברסיטת תל אביב
emastey@tauex.tau.ac.il
- פרופ' ורד נעם, החוג לפילוסופיה יהודית ותלמוד, אוניברסיטת תל אביב • veredn@tauex.tau.ac.il
- פרופ' (אמריטוס) משה פלורנטין, החוג ללשון העברית ולבלשנות שמית, אוניברסיטת תל אביב
florenti@tauex.tau.ac.il
- פרופ' (אמריטוס) שמא פרידמן, בית המדרש לרבנים באמריקה (JTS); המחלקה לתלמוד, אוניברסיטת בר-אילן • talmud@netvision.net.il
- פרופ' ישי רוזן-צבי, החוג לפילוסופיה יהודית ותלמוד, אוניברסיטת תל אביב; מכון שלום הרטמן, ירושלים • irosenzvi@hotmail.com

פרופ' מיכאל ריז'יק, המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות, אוניברסיטת בר-אילן; האקדמיה
ללשון העברית, ירושלים • mryzhik76@gmail.com

ד"ר נורית שובל-דודאי, המחלקה ללימודים רב תחומיים, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב; האקדמיה
ללשון העברית • nuritshoval@hebrew-academy.org.il

ד"ר אריאל שוה, האקדמיה ללשון העברית, ירושלים • ariel.shaveh@hebrew-academy.org.il

פרופ' שטפן שורש, Bibelwissenschaften, Martin-Luther-Universität Halle, stefan.schorch@theologie.uni-halle.de

ד"ר מור שמש, האקדמיה ללשון העברית, ירושלים • mors@hebrew-academy.org.il

פרופ' רבקה שמש-ריסקין, המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות, אוניברסיטת בר-אילן
Rivka.Shemesh@biu.ac.il

פרופ' (אמריטוס) שמעון שרביט, המחלקה ללשון העברית וללשונות שמיות, אוניברסיטת בר-אילן
shimonsharvit2@gmail.com

פרופ' יוסף תדגי, Département d'études hébraïques, Institut National des Langues et
Civilisations Orientales, Université Sorbonne Paris Cité • jtedghi@inalco.fr

פרופ' עפרה תירוש-בקר, החוג ללשון העברית והחוג לשפה וספרות ערבית, האוניברסיטה העברית
בירושלים • otirosh@mail.huji.ac.il

תיקוני הסופר בכתב יד קאופמן למשנה

עיון בארבע דוגמאות של טעויות מחמת הדומות שתוקנו בידי הסופר

1. מבוא

כתב יד קאופמן של המשנה (בודפשט A50) נודע ככתב היד הטוב ביותר של המשנה, אך הוא מאופיין שלא לטובה בטעויות הסופר שבו, ובייחוד בטעויות מחמת הדומות.¹ מאות טעויות פזורות בכל כתב היד, וכל מי שמעיין בו שם לב להשלמות הארוכות שהשלימו המגיהים בשולי הדפים. רוב ההשלמות הארוכות הן מילואים של השמטות מחמת הדומות,² וכבר עמדתי במקום אחר על השלמות רבות הטעונות תיקון יסודי.³ מלבד אלה יש בכתב היד ייתורים רבים מחמת הדומות, ובדרך כלל הם נמחקו בהעברת קו.⁴ אין הכוונה שכל טעויות הסופר הן מחמת הדומות, אך בהחלט נוכל לומר שרובן הן מחמת הדומות. בדרך כלל טעויות הסופר נשארו בכתב היד נתונות לחסדי המגיהים, אך במאמר זה אראה שבכמה מקומות עמד הסופר עצמו על טעותו ותיקנה – הוא מחק היטב את הטעות עד שבדרך כלל כמעט לא נשארו שרידים מן הטקסט שנמחק, וכתב בכתב ידו על הגרד. דרך זו מקשה מאוד את ההבחנה בתיקוניו, והדבר קשה שבעתים כשמשמשים בהעתק של כתב היד בצבעים שחור ולבן, כמו שנהגו רוב החוקרים עד השנים האחרונות, ומשום כך רובם כמעט לא שמו לב לתיקוני הסופר. וגם כאשר שמו לב לתיקון כלשהו, לא ניתן בידם להבחין בשרידים העמומים הדרושים לפיענוח הכתוב. לפיכך רוב תיקוני הסופר אינם מופיעים במהדורת המשנה שבאתר "מאגרים" של האקדמיה ללשון העברית.⁵ בשנים האחרונות מצויים בידי החוקרים תצלומים באיכות גבוהה ובצבע

* תודתי למי שסייעוני בפיענוח צפונותיו של כתב יד קאופמן ובהכנת המאמר: פרופ' משה בראש, זאב יצחק דינר, פרופ' יוסף ריבלין, ד"ר בנימין אליצור, ד"ר עמנואל מסטיי, ד"ר אלכסיי (אליהו) יודיצקי ומר אורי הולצמן.

תצלומי כתב יד קאופמן באדיבות ספריית האקדמיה ההונגרית למדעים: Courtesy of Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences.

1. גולדברג, עירובין, עמ' לד; רוזנטל, עבודה זרה, עמ' 126.

2. לדוגמה: השלמות על המשנה האחרונה של מסכת דמאי.

3. בורר, בא לתקן, עמ' 386 והלאה.

4. לדוגמה: שבת ב, ו.

5. maagarim.hebrew-academy.org.il

מלא מתוך אתר האקדמיה ההונגרית הלאומית למדעים.⁶ ועוד בשנים האחרונות אנו זוכים להדפסת מהדורת האקדמיה של "המשנה לפי כתב יד קאופמן" (סדרים זרעים מועד נשים ונזיקין יצאו לאור, וכעת עוסקים בהתקנת הכרך השלישי והאחרון ובו הסדרים קדשים וטהרות). לקראת הדפסת מהדורת האקדמיה נקרא שוב כתב היד מתחילתו ועד סופו, אות באות ובשימת לב מרובה, מתוך התצלומים הטובים שבאתר האקדמיה ההונגרית הלאומית למדעים. גם לי הייתה הזכות להשתתף בעבודה חשובה זו, ועסקתי בהתקנת רובו של סדר נזיקין. תיקונים רבים שיצאו מתחת ידי הסופר זכו להופיע, לראשונה, במהדורת האקדמיה, אך הדבר אינו מושלם מפני שתיקוני הסופר עשויים להיות קשים לפיענוח גם כאשר משתמשים בתצלומים הטובים. בעת עיסוקי בכתב היד התברר לי שהצעד הראשון בפיענוח תיקוני הסופר הוא לבדוק אם מדובר בהשמטה או בהוספה מחמת הדומות.

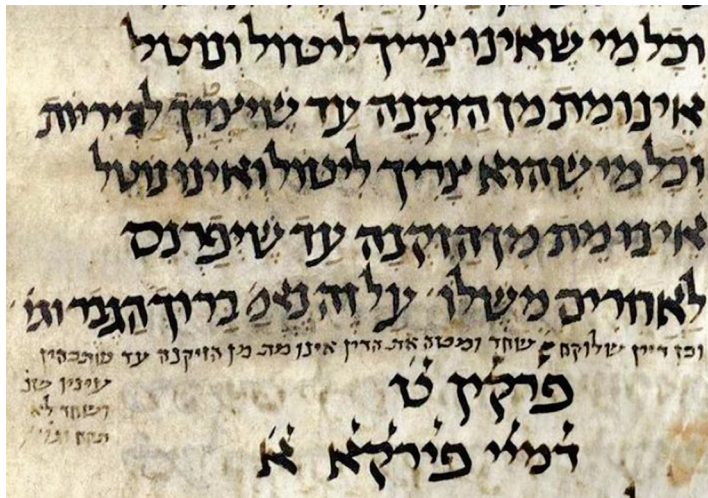
מאמר זה עוסק בארבע דוגמאות של השמטות והוספות מחמת הדומות שבהן עמד הסופר על טעותו ותיקן את הטעון תיקון. לאחר שבחנתי בעיון את כל עמודי כתב היד בחרתי בהן משום ייחודן. כמו כן, דוגמאות אלו אינן במהדורת האקדמיה או שהן נמצאות בה חלקית, אם מפני הקושי בפיענוחן ואם מפני שעדיין לא עסקו בפיענוחן. לכל דוגמה נלווה הסבר מפורט על הטעות ועל דרך הפיענוח בצירוף תצלום מתוך כתב היד, ועל גביו הצעת שחזור. בדרך כלל שרידים שנשארו מטקסטים שמחק הסופר בגרירה קלושים מכדי שיחזיקו את כל הצעת השחזור. מלבד זאת בעקבות גרידת הקלף לצורך תיקון הטקסט נעשה הקלף דק ומעט שקוף, ופעמים רבות סימני הדיו שנכתבו בצידו השני של הדף מתערבים בשרידי המחק. לפיכך הצעות השחזור שאני מציע מתבססות בעיקר על ההקשר ועל המרווח הפנוי, ובמידת האפשר בהתאמה לחלקים מתוך השרידים. לא הקפדתי לסמן את כל השרידים הקיימים ולהדביק כל אות ואות מן האותיות המשוחררות במקום המדויק שבו עמדה לפני המחק. כוונתי במאמר זה להציע את הדרך הכללית לשחזור, ואף שהשתדלתי לדייק, בהצעותי אני מתיימר לקבוע שכך הוא בכל אות ואות. רשאי אפוא כל החפץ בכך לבחון בעצמו את השרידים מתוך העתק כתב היד, שכאמור זמין לכל דורש.

2. פאה ח, ט: ההשמטה המתוקנת הגדולה ביותר

דוגמה להשמטה הגדולה והבולטת ביותר מחמת הדומות שתיקן הסופר נמצאת בסיום מסכת פאה.⁷ אציג את הממצאים ואת משמעותם על הסדר, אך תחילה נתבונן בתצלום הקטע.

6. kaufmann.mtak.hu

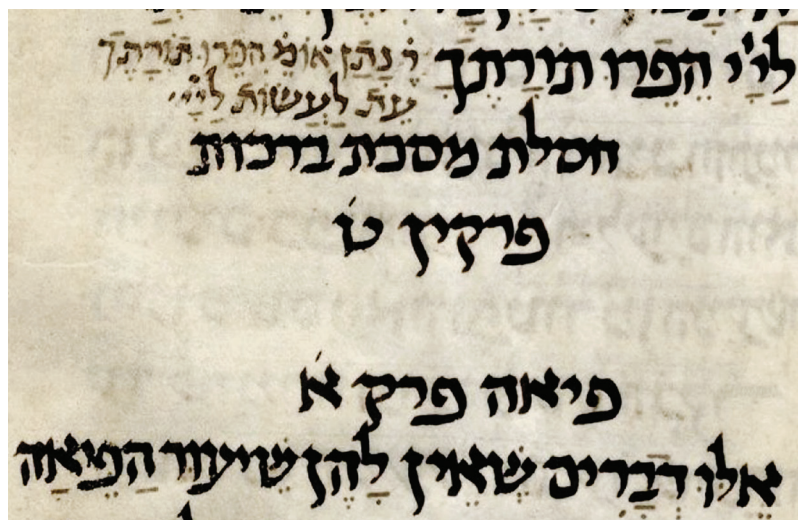
7. חלק מעניין זה מוזכר במהדורת המשנה של האקדמיה.

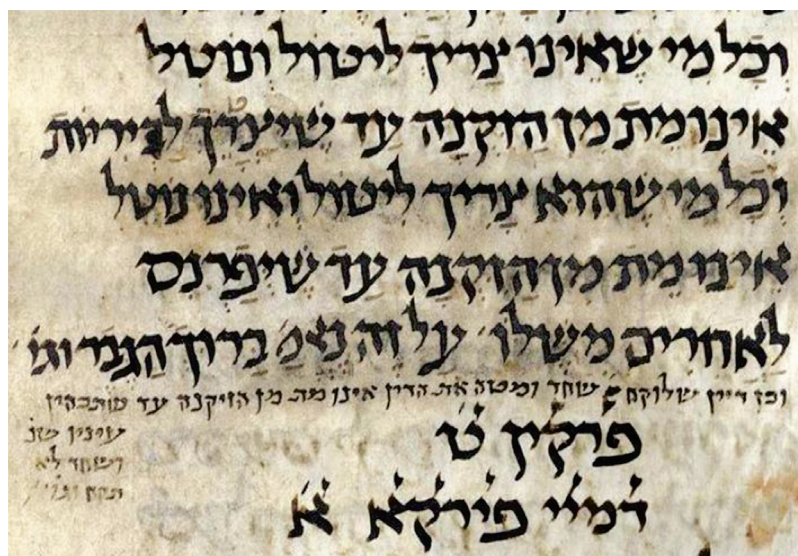
הסופר מחק היטב את מה שכתב תחילה, וחזר וכתב על גבי הגרד. התבוננות מדוקדקת מראה שהאזור הכהה המסמן את המחיקה מתחיל לקראת סוף השורה השנייה במילה שיצטורך, נמשך לאורך כל השורה השלישית ונפרס על חצי מהשורה הרביעית, בערך עד הה"א של הזקנה. לאחר מכן האזור הכהה "מדלג" על המשך השורה הרביעית ועל תחילת השורה החמישית ושב ומופיע על פני אמצע השורה החמישית, מהמ"ם הסופית במילה לאחרים בערך עד המ"ם של נאמ'. באמצע השורה השישית מופיע סיכום של מניין הפרקים במסכת פאה "פרקין ט" (צריך להיות ח). באמצע השורה השביעית מופיעה כותרת המסכת הבאה "דמיי פירקא א'". נוכל לראות שהמילה לביריות שבשורה השנייה חורגת שמאלה מהטור. גם השורה החמישית חורגת שמאלה מהטור. מלבד זאת אדם ש"צריך ליטול ואינו נוטל" עושה זאת מפני שהוא בוטח בה', ולכן עיקר הציטוט הדרוש הוא המשך הפסוק "אשר יבטח בה'". אומנם דרכם של כתבי היד, ובכללם כתב יד קאופמן, להביא מפסוקי המקרא ציטוטים מקוצרים אשר לעיתים העיקר חסר בהם מן הספר, אך בכתב יד פרמה ובכתב יד קיימברידג' הציטוט כאן ארוך יותר, ופעמים רבות יש חפיפה בין שלושת כתבי היד באורך הציטוטים. האם נאלץ משום מה סופר כתב יד קאופמן לסיים את הציטוט בשורה החמישית?

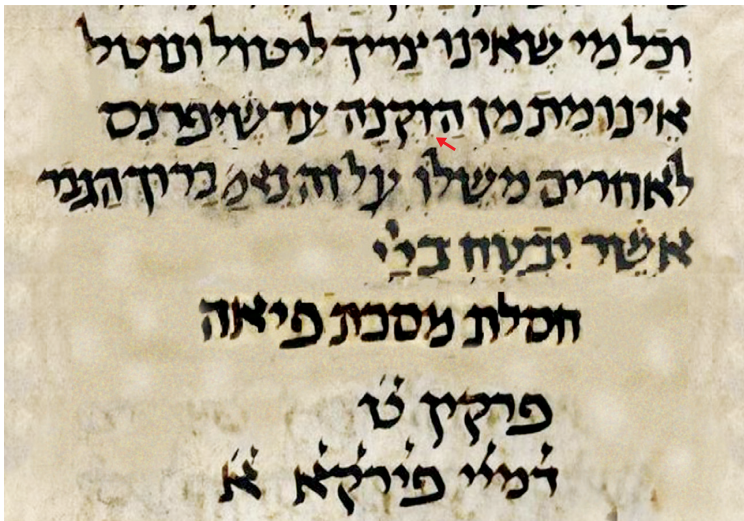
הצעת פתרון: כאמור כאשר נתקלים במחיקה, ראשית לכול יש לבדוק אם מדובר בטעות מחמת הדומות. בדוגמה זו קל מאוד להבין מה קרה. הסופר דילג מחמת הדומות מ"אינו מת מן הזקנה עד [שיצרך]" אל "אינו מת מן הזקנה עד [שיפרנס]". כעת צריך להשלים את השורות על פי הטעות כדי לדעת מה היה כתוב לפני המחיקה. אך תחילה יש לשים לב לפרט חשוב נוסף: סופר כתב היד נהג לסיים את מסכתות המשנה במילים "חסלת מסכת...". כיתוב זה מופיע בדרך כלל באמצע

שורה, ובאמצע השורה שלאחר מכן מופיע מניין הפרקים במסכת. לדוגמה, כך נראה הסיום של מסכת ברכות:

כעת אפשר לגשת לעבודת השחזור. בעזרת גזירות והדבקות בתמונה ממוחשבת אפשר ליצור בקלות דוגמה שתאפשר לבחון את האפשרות המסתברת ולשחזר בדיוק רב מה היה כתוב לפני המחיקה ולברר את האילוצים שלאחר המחיקה. אציג שנית את התמונה המקורית ואחריה הצעת שחזור:

שרידים: בדרך כלל גם לאחר מחיקה מוצלחת נותרים שרידים מהטקסט שנמחק. לדוגמה, בשחזור השורה השלישית כדאי לשים לב לראש הלמ"ד במילה משלו שנמצא תחת האות זי"ן של המילה זקנה (מסומן בחץ). נראה ששרידי ראש הלמ"ד מהמילה על נמצאים בקמץ של האות נו"ן או בתחתית האות ה"א של המילה הזקנה. זו תוצאת השחזור בדוגמה זו: הסופר דילג מחמת הדומות וסיים את המסכת באמצע השורה הרביעית, ושם מסיימת המחיקה. ככל הנראה בתחילת השורה הרביעית היו כתובות המילים "אשר יבטח ביי", שכאמור הן עיקר הדרשה. לאחר שסיים הסופר את המסכת נראה שכתב באמצע השורה החמישית "חסלת מסכת פיאה", ובאמצע השורה השישית – "פרקין ט". ייתכן שהתחיל מיד בהעתקת מסכת דמאי וכתב את המילים "דמאי פירקא א" שבאמצע השורה השביעית. לא ברור בדיוק באיזו שורה אחז הסופר כאשר עמד על טעותו, אך ברור שהוא עמד על טעותו לאחר שכתב את השורות הבאות לאחר "חסלת מסכת פיאה", שהרי לאחר ההשלמה לא נשאר לו מקום לכתוב שוב את המילים "חסלת מסכת פיאה". כאשר עמד על טעותו הוא מחק – מהמילה שיפרנס, שהייתה כתובה בסוף השורה השנייה, עד לסוף המסכת, ובכלל זה את המילים "חסלת מסכת פיאה". לאחר מכן הוא צמצם ככל שהצליח כדי שיהיה די מקום לטקסט המתוקן. זו הסיבה שהשורה השנייה והשורה החמישית חורגות מהטור, ומשום כך הוא נאלץ לכתוב "ברוך הגבר וגו'" מבלי לכתוב את עיקר הפסוק, כבשני כתבי היד האחרים. לכן מסכת פאה בכתב יד קאופמן נשארה ללא הכיתוב "חסלת מסכת פיאה".

שחזור זה חשוב גם מבחינת מסורת הנוסח של הסופר. אפשר לראות בתצלום שאחד ממגיהי כתב היד הוסיף קטע: "וכן דיין שלוקח שחד" וכו'. קטע זה אינו מופיע במסורת הנוסח של כתב יד קאופמן אבל נמצא בכתב יד פרמה ובכתב יד קיימברידג'.

לולא השחזור, שמא היה מקום לטעון שקטע זה נשמט מכתובת הסופר רק בתיקון המאוחר, ושמא נשמט מחוסר מקום. לאחר השחזור נוכל לראות שקטע זה לא הופיע בנוסח הסופר גם לפני התיקון המאוחר, שהרי ראינו שלפני התיקון חתם הסופר את המסכת, וכנראה אף התחיל את המסכת הבאה, בלי שכתב את הפסקה הזאת.

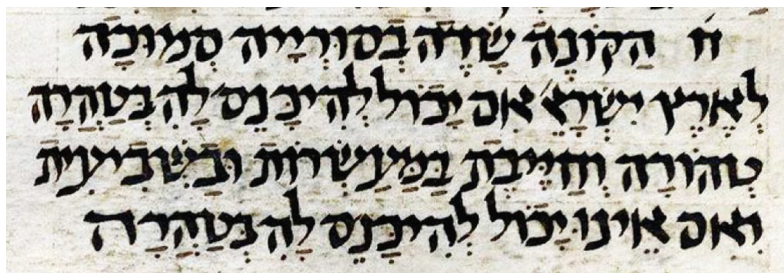
3. אהלות יח, ז: הייתור המתוקן הגדול ביותר

בדוגמה זו הייתור הגדול והבולט ביותר מחמת הדומות שמחק הסופר. גם כאן, נתבונן תחילה בתצלום הקטע.

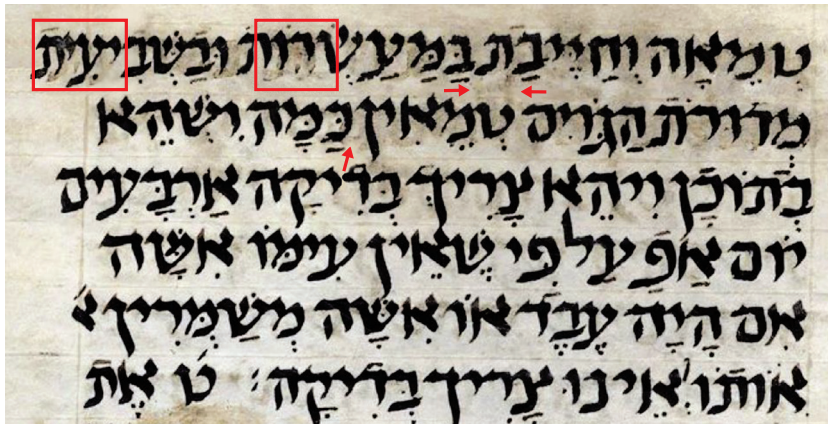

הסופר מחק היטב את מה שכתב תחילה, וחזר וכתב על גבי הגדר. התבוננות מדויקת מראה שהאזור הכהה מתחיל במילה טמאה שבתחילת השורה הראשונה ומסתיים באות כ"ף של המילה כמה הנמצאת לקראת סוף השורה השנייה. בדוגמה זו קל יותר להבחין בשרידי המחיקה, בעיקר בסוף השורה הראשונה.

גם כאן נכון הכלל האמור לעיל שכאשר נתקלים במחיקה, תחילה יש לבדוק אם מדובר בטעות מחמת הדומות. כתב יד קאופמן כתוב בשני טורים, ודוגמה זו נמצאת בראש הטור השמאלי. לבחינת הטעות נתבונן בתצלום סוף הטור הימני:

הצעת פתרון: גם בדוגמה זו קל מאוד להבין מה קרה. בעת ההעתקה דילג הסופר אחורה מחמת הדומות, מן המילה בטהרה שבסוף השורה הרביעית אל המילה בטהרה שבסוף השורה השנייה והמשיך להעתיק משם והלאה עד שעמד על טעותו. כך נוצרה כפילות של הטקסט הכתוב בשורות השלישית והרביעית. הינה שנית התמונה המקורית ומתחתיה הצעת השחזור:

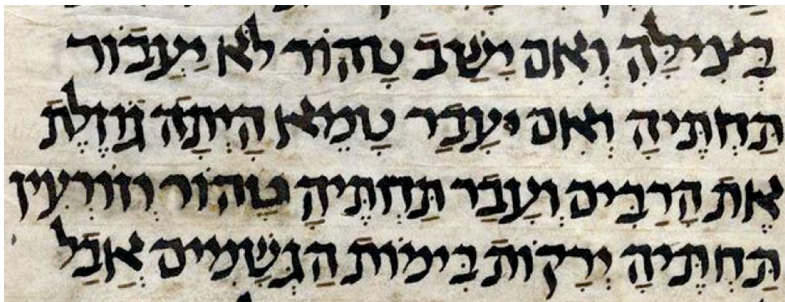

שרידים: בשורה הראשונה נראים שרידי האותיות ות מתוך המילה מעשרות (מסומנים בריבוע) ושרידי האותיות עית מתוך המילה ובשביעית. באמצע השורה השנייה אפשר לראות שרידים של שתי אותיות למ"ד מעל האות טי"ת של המילה טמאין (מסומנים בחץ). מתחת לנו"ן הסופית של המילה טמאין וכן מתחת לכ"ף של המילה כמה מסתתרת סמ"ך – האות האחרונה של המילה להיכנס (מסומנת בחץ).

לאחר שכתב הסופר את המילה להיכנס הוא עמד על טעותו, מחק את המילים המיותרות שמילאו את כל השורה הראשונה ואת רוב השורה השנייה וכתב את ההמשך על גבי הגרד.

אם הצעת השחזור נכונה במלואה, הדבר המעניין ביותר בדוגמה זו הוא שהתבוננות בתצלום המקורי לעומת השחזור מלמדת שתוכן השורה הראשונה לאחר התיקון כמעט שווה לתוכנה לפני התיקון. לו התבונן הסופר בטעותו, היה מבחין שדי במחיקת המילה טהורה שבראש השורה הראשונה ובהחלפתה במילה טמאה. כך היה חוסך את מחיקת רוב השורה הראשונה. אולם כנראה שהוא לא היטיב להשגיח בטעותו, ומכיוון ששם לב שדילג אחורה תיקן את טעותו מתחילה ועד סוף.

4. עבודה זרה ג, יג: תיקון קשה לפיענוח

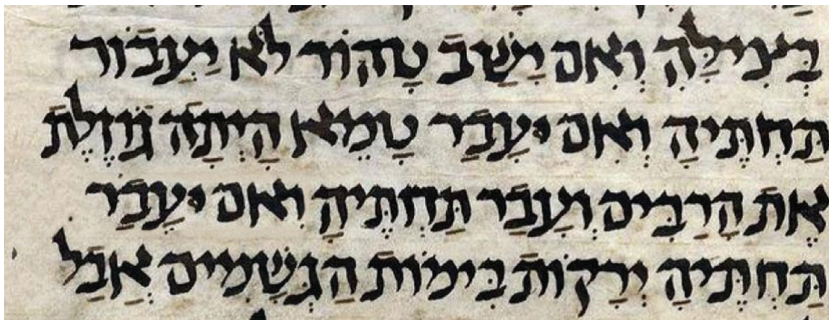
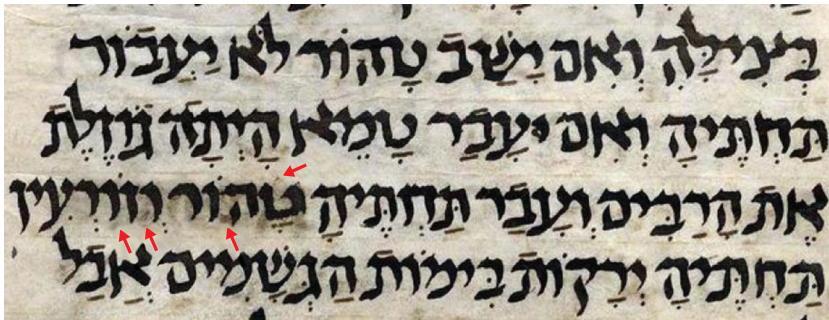

בשעה שעסקתי בהתקנת מסכת עבודה זרה למהדורת המשנה של האקדמיה נתקלתי לראשונה בדוגמה זו, ולא הצלחתי לפענחה. מדובר במילים "טהור וזרעין" שבסוף השורה השלישית. ברור שהיה פה תיקון, אך קשה מאוד לקבוע מהו התיקון ומה היקפו המדויק. אין די בהסתמכות על השרידים. יש להציע השערה ואז לנסות לבדוק אותה בעזרת השרידים. זו ההשערה שעולה בדעתי: לבדוק גם כאן את הכלל שעמדנו עליו לעיל, שבכל טעות בכתב יד קאופמן יש לבחון תחילה אם מדובר בטעות מחמת הדומות.

המילה האחרונה לפני התיקון היא תחתיה. אם מדובר בטעות מחמת הדומות יש שתי אפשרויות:

- א. הסופר דילג אחורה למילה תחתיה שבראש השורה השנייה, ואז נוצר ייתור מחמת הדומות. לפי אפשרות זו לפני המחיקה היה כתוב "ואם יעבר".
- ב. הסופר דילג קדימה אל המילה תחתיה שבראש השורה הרביעית, ואז נוצרה השמטה מחמת הדומות. לפי אפשרות זו לפני המחיקה היה כתוב "ירקות בימות". מכיוון שקל להבחין באות וי"ו לפני האות טי"ת של המילה טהור בשורה השלישית ניגשתי לבחון תחילה את האפשרות הראשונה, שלפיה לפני המחיקה היה כתוב "ואם יעבר".

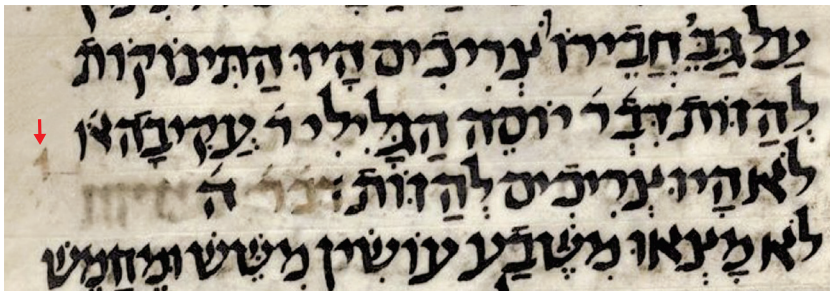
הינה שוב התמונה המקורית ותחתיה הצעת שחזור לפי האפשרות הראשונה:

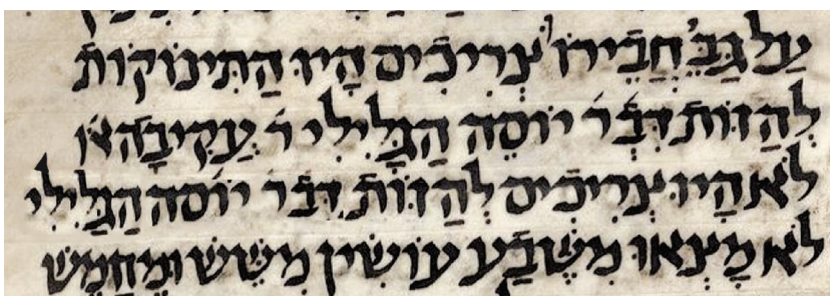
מעל אמצע האות טי"ת של המילה טהור בשורה השלישית אפשר להבחין בבירור בראשה הימני של האות אל"ף (מסומן בחץ). כדרכו של הסופר, האות וי"ו הקודמת לאל"ף מתחברת לאל"ף בתחתית ראשה הימני, וראשה הימני של האל"ף גבוה מעט מן השורה. אם כן מתחזקת ביתר שאת האפשרות הראשונה, שלפני המחיקה היה כתוב "ואם יעבר". נוסף על כך ייתכן שבין האות ה"א לאות וי"ו של המילה טהור יש שרידים של חלק מן המ"ם הסופית של המילה ואם (סימון בחץ). בהמשך השורה נראה שמתחת לווי"ו של המילה וזורעין יש שרידים עמומים של רגל האות עי"ן (סימון בחץ). עוד נראה שמתחת האות זי"ן לעבר האות וי"ו השנייה שבמילה וזורעין משתרעים שרידי הרגל האלכסונית של האות בי"ת (סימון בחץ).

אם הוזהוי שהובא כאן נכון במלואו, נראה שכתב הסופר שנית את הנוסח המוקשה יעבר במקום הנוסח הרגיל בכתבי היד האחרים עבר, שהרי בלי היו"ד הנוספת יהיה רווח גדול מדי בין סוף המילה ואם לעי"ן של המילה עבר. ייתכן שהנוסח יעבר הוא נוסח נכון, אך גם אם היו"ד הנוספת לפני עבר מקורה בטעות, טעות זו לא יצאה מתחת ידי סופר כתב יד קאופמן אלא היא מעשה הסופר של כתב היד שממנו הועתק כתב יד קאופמן. אם כן, תהיה זו דוגמה לטעות שעברה לכתב יד קאופמן כמות שהיא, עם נוסח המשנה יחד.

5. פרה ג, ד-ה: טעות במקום מספר ההלכה

בדוגמה זו ייתור מחמת הדומות שהשפיע זמנית על מיקום מספר ההלכה. השרידים ברורים מאוד, ולפיכך קל לפענח את התיקון. בשורה השלישית היה ייתור מחמת הדומות. הסופר דילג אחורה אל המילה להזות שבראש השורה השנייה, ולפיכך המשיך וכתב "דב' ר' יוסה הגלילי" (הלמ"ד והיו"ד האחרונות מסומנות בחץ). כמובן היה עליו להצטמצם מאוד כדי להכניס לשורה את כל הכיתוב הזה. לאחר מכן הוא מחק את המיותר וכתב את מספר ההלכה על גבי המחק. מכיוון שמדובר בייתור ולא בהשמטה, לא היה חשש שמספר ההלכה יישמט מפני שבין כך ובין כך הוא היה מובא לאחר הייתור. אומנם בהשמטה מחמת הדומות מספר ההלכה עלול להישמט לחלוטין, וכך קרה בדוגמה שעמדתי עליה במקום אחר.⁸ מכל מקום מהדוגמה שלפנינו מתברר בוודאות שטעויות מחמת הדומות יצאו מתחת ידי סופר כתב יד קאופמן אפילו בעטייה של מילה דומה אחת בלבד. הינה הצעת השחזור:

8. בורר, בא לתקן, עמ' 386.

6. סיכום

כתב יד קאופמן נודע בטעויות הסופר הנמצאות בו, ובייחוד בטעויות מחמת הדומות. בדרך כלל טעויות הסופר נשארו בכתב היד נתונות לחסדי המגיהים, אך במאמר זה הראיתי שבכמה מקומות עמד הסופר עצמו על טעותו ותיקנה. עד לשנים האחרונות לא הבחינו רוב החוקרים בתיקוני הסופר בכתב יד קאופמן, בעיקר מחמת הקושי להבחין בהם בהעתקים של כתב היד שהיו באיכות נמוכה ובשחור-לבן. כאן הראיתי שהמפתח לפיענוח רוב תיקוני הסופר הוא בירור אם מדובר בהשמטה או בהוספה מחמת הדומות. הבאתי ארבע דוגמאות של השמטות והוספות מחמת הדומות שבהן תיקן הסופר עצמו את הטעות. בכל דוגמה הבאתי הצעת שחזור המתבססת על ההקשר, על המרווח הפנוי ועל שרידי האותיות.

הדוגמה הראשונה מציגה את ההשמטה הגדולה והבולטת ביותר מחמת הדומות שתיקנה הסופר עצמו, והיא חשובה גם מבחינת מסורת הנוסח של הסופר. הדוגמה השנייה מציגה את הייתור הגדול והבולט ביותר מחמת הדומות שמחק הסופר עצמו. מעניין במיוחד שהסופר לא התבונן בטעותו בדרקנות, שאם לא כן היה שם לב שאפשר לחסוך חלק ניכר מהתיקון.

בדוגמה השלישית ייתור מחמת הדומות הקשה לפיענוח. השרידים עמומים מאוד, ורק ההשערה שמדובר בטעות מחמת הדומות הובילה לפיענוח הטעות. עוד הראיתי שיייתכן שהצעת השחזור טומנת בחובה דוגמה לטעות שהייתה בכתב היד שממנו הועתק כתב יד קאופמן, והטעות עברה לכתב יד קאופמן כמות שהיא, עם נוסח המשנה. הדוגמה הרביעית היא דוגמה לייתור מחמת הדומות שהשפיע זמנית על מיקום מספר ההלכה. מדוגמה זו מתברר בוודאות שהסופר של כתב יד קאופמן טועה מחמת הדומות אפילו בעטייה של מילה דומה אחת בלבד.

קיצורים

בורר, בא לתקן = ש"ג בורר, "בא לתקן ונמצא מקלקל: תיקונים לקויים בהגהות שבמשנה כתב יד קאופמן", לשוננו פ (תשע"ח), עמ' 385–392
גולדברג, עירובין = א' גולדברג, פירוש למשנה מסכת עירובין, ירושלים תשמ"ו
מהדורת המשנה של האקדמיה = המשנה לפי כתב יד קאופמן, האקדמיה ללשון העברית, א: זרעים–מועד, ירושלים תשע"ז; ב: נשים–נזיקין, ירושלים תשע"ט
רוזנטל, עבודה זרה = ד' רוזנטל, משנת עבודה זרה, עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית בירושלים, תשמ"א

THE ACADEMY OF THE HEBREW LANGUAGE

LEŠONENU

A Journal for the Study of the Hebrew Language
and Cognate Subjects

Vol. 84, 2022

Jerusalem

Contents

Foreword	7
Aharon Maman	Moshe Bar-Asher and the Field of Mishnaic Hebrew 13
Haim Be'er	A First Encounter 17
<i>Articles</i>	
Vered Noam	Mishnaic Hebrew in the Dead Sea Scrolls: Identification of a Halakhic Term in 4QMMT 21
Moshe Florentin	Is the Root שב"ח Attested in the Samaritan Pentateuch? 37
Stefan Schorch, Alina Tarshin, and Frank Weigelt	The Use of the Aramaic and Arabic Translations of the Samaritan Pentateuch in Samaritan Hebrew Lexicography 50
Yehudit Henshke	MS Cambridge of the Mishnah: Tradition and Transmission 60
Michael Ryzhik	Direct Speech in Mishnaic Hebrew 76
Shimon Sharvit	The Use of Feminine Forms in Impersonal Constructions in Rabbinic Hebrew 93
Alexey (Eliyahu) Yuditsky	On שיורו and שיורי 105
Elitzur A. Bar-Asher Siegal	Kol-še-hu in Rabbinic and Modern Hebrew 110
Rivka Shemesh- Raiskin	A Fortiori Arguments in Halakhic Give-and-Take in the Mishnah and Tosefta: A Study of Discourse and Syntax 144

Doron Ya'akov	The Interchange of בתוך and לתוך in Mishnaic Hebrew	158
Nurit Shoval-Dudai	The Status of Greek and Latin in Palestine as Attested by Loanwords in Rabbinic Literature	179
Simcha Gershon Bohrer	The Scribe's Corrections in MS Kaufmann of the Mishnah: A Study of Four Corrected Haplographic Errors	216
Uri Holtzman	The Edition of the Mishnah according to MS Kaufmann: Editorial Considerations for Textual Insertions	227
Shamma Friedman	Remarks on the Language of the Tosefta	240
Uri Mor	Distinctive Morphological Features in Sifre Zuta on Numbers	253
Emmanuel Mastey	How Dialectal Differences Affected the Interpretation of Tannaitic Sources by the Babylonian Talmud: Two Case Studies	269
Ariel Shaveh	"To Understand a Proverb and a Figure": Two Obscure Midrashic Phrases and Their Linguistic History	292
Shulamit Elizur	From the Lexicon of Early Palestinian <i>Payyetanim</i> : Two Roots and Their Semantic Extensions	315
Aharon Maman	Menaḥem Ben Saruq and Rabbinic Hebrew	330
Ofra Tirosh-Becker	The Plural Morpheme in Rabbinic Hebrew According to Karaite Manuscripts	353
Chaim E. Cohen	Jacob Emden's <i>Leḥem Niqqudim</i> on M. Abot	363
Yehonatan Wormser	The Vocalization in the Kehati Editions of the Mishnah	378
Mor Shemesh	Biblical Hebrew in Ashkenazi Attire: The Language of Biblical Citations in the Ashkenazi Reading Tradition of the Mishnah	392
Ariel Gabbay	Contextual and Pausal Forms in the First Vocalized Mishnah Editions: Between the Manuscripts and Sephardic Reading Traditions	409

Adam Bin-Nun	The Yemenite Tradition of Mishnaic Hebrew in the Past Generation: From Oral to Written Law	428
Joseph Tedghi	Archaic Linguistic Forms of Mishnaic Hebrew Preserved in Moroccan Judeo-Arabic	450
<i>Reviews</i>		
Ishay Rosen-Zvi	<i>Talmud Ha-Igud: BT Gittin Chapter IX</i> , ed. Shamma Friedman	478
English Summaries		VII

Simcha Gershon Bohrer

The Scribe's Corrections in MS Kaufmann of the Mishnah: A Study of Four Corrected Haplographic Errors

MS Kaufmann contains numerous scribal errors. Most of these errors went unnoticed by the scribe and were left to the proofreaders. This article examines an until recently overlooked phenomenon – ascribable to the poor quality of the photocopies at scholars' disposal – namely that, in several places, the scribe himself corrected his errors. The key to understanding the scribe's corrections is identification of haplographic errors of omission or repetition. The article focuses on four examples of such errors corrected by the scribe, in each case proposing a reconstruction of the erroneous text based on context, spacing, and remnants of letters.

The first example, from the end of m. Pe'ah (8:9), is the longest, most prominent example of the scribe's correction of a haplographic error of omission. This example also impacts the research of the scribe's textual tradition. The second example, from m. Ohalot (18:7), is the longest, most prominent example of the scribe's correction of an error of repetition. Interestingly, the scribe did not examine his error carefully and failed to notice that a large part of the correction was unnecessary. The third example, from m. Avodah Zarah (3:13), is a correction of a repetition which is difficult to decipher. Only by assuming that the scribe was correcting a haplographic error can the erroneous text be reconstructed. In addition, it is possible that the proposed reconstruction reveals an error in the manuscript from which MS Kaufmann was copied, transferred to MS Kaufmann as is. The fourth example, from m. Parah (3:4–5), shows an error of repetition that temporarily affected the position of the Mishnah's number. This example shows that even the appearance of a single word twice in one section could lead to scribal error.